

Mat á umfangi fjárfestingarbankastarfsemi þriggja stærstu viðskiptabankanna 2006 og 2007

1. Inngangur

Í eftirfarandi samantekt er lagt mat á umfang fjárfestingarbankastarfsemi þriggja stærstu viðskiptabankanna síðustu tvö árin fyrir fjármálahrunið, þ.e. árin 2006 og 2007. Við umrætt mat er höfð hliðsjón af aðferðafræðinni sem beitt er í skýrslu starfshóps fjármála- og efnahagsráðuneytis, *Kostir og gallar við aðskilnað viðskiptabanka- og fjárfestingarbankastarfsemi – 9. júní 2017*, hér eftir vitnað til sem júní-skýrslunnar. Eins og fram kemur í júní-skýrslunni er hugtakið fjárfestingarbankastarfsemi ekki skýrt afmarkað og ekki fyrirliggjandi viðurkennd aðferð við mat á umfangi hennar. Í júní-skýrslunni er beitt nokkrum aðferðum við matið og er í eftirfarandi köflum notuð sama aðferðafræði við útreikninga m.v. árin 2006 og 2007 eftir því sem unnt er miðað við þau gögn sem aðgengileg eru. Ennfremur er gerður samanburður við niðurstöður samkvæmt júní-skýrslunni sem miðaðist í aðalatriðum við árið 2016 eða árslok 2016.

Við eftirfarandi útreikninga er fyrst og fremst byggt á samstæðureikningsskilum þriggja stærstu bankanna vegna árána 2006 og 2007 en auk þess gögnum sem aflað var hjá Fjármálaeftirlitinu. Við útreikningana hafa eignir og eigið fé samkvæmt ársreikningum bankanna verið leiðréttir með hliðsjón af þeim fjárhæðum sem endurspegluðu beina eiginfjármögnun bankanna 2006 og 2007, þ.e. lán bankanna til að fjármagna eigin hlutabréf, sbr. töflu 1, bls. 22 í 9. kafla skýrslu Rannsóknarnefndar Alþingis um fall bankanna. Um var að ræða 115 ma.kr. í árslok 2006 og 230 ma.kr. í árslok 2007.

2. Mat á umfangi fjárfestingarbankastarfsemi samkvæmt IFRS flokkun

a. Umfang miðað við hlutfall eigna og skulda sem metin eru á gangvirði skv. IFRS

Töflur 1 og 2 í viðauka sýna eignir og skuldir viðskiptabankanna á gangvirði í árslok 2007 og 2006 og hlutföll af heildareignum. Á þennan mælikvarða telst umfang viðskiptabankanna þriggja í heild hafa verið tæplega **23%** í árslok 2007 og rúmlega **18%** í árslok 2006, og er ríkisskuldabréfaeign þá undanskilin. Eins og fram kemur í töflunum er nokkur munur milli bankanna sem voru með hlutföll á bilinu **19 – 29%** í árslok 2007 og á bilinu **15 – 25%** í árslok 2006. Samkvæmt júní-skýrslunni sem miðast við árslok 2016 voru sambærilegar tölur rúmlega **5%** fyrir stærstu þrjá bankana en hlutöllin fyrir einstaka banka voru á bilinu **2,7 – 6,9%**.

b. Umfang miðað við hlutfall tekna vegna fjárfestingarbankastarfsemi

Töflur 3 og 4 í viðauka eru unnar úr starfspáttayfirlitum viðskiptabankanna. Þar eru sýndar tekjur af þeim starfspáttum sem taldir eru falla undir fjárfestingarbankastarfsemi og hlutföll þeirra tekna af heildartekjum. Í þessu sambandi vísast til lýsingar á aðferðafræðinni á bls. 54 í júní-skýrslunni. Niðurstöður af útreikningum samkvæmt töflum 3 og 4 sýna að hludeild fjárfestingarbankastarfsemi

var tæplega **46%** árið 2007 og tæplega **47%** árið 2006. Fyrir einstaka banka voru hlutföllin á bilinu **45 – 48%** árið 2007 og á bilinu **39 – 51%** árið 2006. Samkvæmt júní-skýrslunni voru sambærilegar tölur fyrir árið 2016 tæplega **12%** fyrir þrjá stærstu bankanna í heild en fyrir einstaka banka á bilinu **10 -15%**.

3. „SREP“ flokkun

Í júní-skýrslunni er lagt mat á umfang fjárfestingarbankastarfsemi á grundvelli upplýsinga sem fram koma í gagnaskilum bankanna til Fjármálaeftirlitsins og í mati eftirlitsins á eiginfjárbörf samkvæmt könnunar og matsferli (SREP). Á árunum 2006 og 2007 hafði könnunar og matsferli (SREP) ekki verið innleitt og liggja því ekki fyrir niðurstöður slíks mats frá þeim árum til að styðjast við. Hins vegar er hægt að beita nálgunum á grundvelli viðmiða sem fram koma í viðmiðum Fjármálaeftirlitsins, nú frá janúar 2018, *Almenn viðmið og aðferðafræði vegna könnunar-og matsferlis hjá fjármálafyrirtækjum*. Í eftirfarandi köflum a. og b. er byggt á talnaefni Fjármálaeftirlitsins frá árunum 2006 og 2007 og höfð hliðsjón af umræddum viðmiðum eftirlitsins.

a. Umfang miðað við beina og óbeina stöðutöku sem hlutfall af heildareignum

Í töflu 5 í viðauka eru sýndar samtölur fyrir þrjá stærstu bankana varðandi umfang miðað við beina og óbeina stöðutöku sem hlutfall af heildareignum. Varðandi nánari lýsingu á því hvaða efnahagsliðir falla undir beina og óbeina stöðutöku vísast til júní-skýrslunnar, bls. 55. Tafla 5 í viðauka sýnir að hlutfall fjárfestingarbankastarfsemi samkvæmt þessum mælikvarða var tæplega **24%** í árslok 2007 og tæplega **22%** í árslok 2006, og er þá ríkisskuldabréfaegin undanskilin. Fyrir einstaka banka var hlutfallið á bilinu **22 – 29%** í árslok 2007 og á bilinu **19 – 28%** í árslok 2006. Samkvæmt júní-skýrslunni var sambærilegt hlutfall kringum **5%** fyrir viðskiptabankana í heild að meðtöldum Kviku banka í lok árs 2016. Að meðtalinni ríkisskuldabréfaeign væri þetta hlutfall rúmlega 6%.

b. Umfang miðað við eiginfjárbindingu vegna beinnar og óbeinnar stöðutöku sem hlutfall af eiginfjárgrunni

Eins og getið er um í inngangi þessa kafla var ekki framkvæmt SREP mat á eiginfjárbörf bankanna á árunum 2006 og 2007. Hins vegar er hægt að framkvæma útreikninga byggða á annars vegar eiginfjárkröfum sem á þeim tíma voru gerðar til bankanna samkvæmt stoð 1 (e. Pillar 1) í eiginfjárreglum og hins vegar nýlegum viðmiðum Fjármálaeftirlitsins vegna könnunar-og matsferlis hjá fjármálafyrirtækjum, stoð 2 (e. Pillar 2). Þeir efnahagsliðir sem tengjast eiginfjárbindingu vegna beinnar og óbeinnar stöðutöku eru í aðalatriðum þeir sömu og fjallað er um í kafla 3.a. hér á undan, sbr. töflu 5 í viðauka. Í töflum 6 og 7 í viðauka eru sýndar niðurstöður útreikninga um áætlaðar eiginfjárkröfur vegna fjárfestingarbankastarfsemi miðað við gefnar forsendur, annars vegar m.v. árslok 2007 og hins vegar m.v. árslok 2006. Margfeldisstuðlar í þessu sambandi eru áætlaðir eftir samráð við sérfræðing Fjármálaeftirlitsins í markaðsáhættu. Hér er um að ræða eins konar SREP nálgun. Útreikningar byggðir á nákvæmari athugun eins og fram fer í könnunar og matsferli (SREP) myndu væntanlega sýna hærri eiginfjárkröfur en fram koma í töflum 6 og 7.

Samkvæmt töflu 6 reiknast eiginfjárfrafa tengd fjárfestingarbankastarfsemi samkvæmt stoð 1 og stoð 2 í árslok 2007 vera rúmlega **73%** af eiginfjárgrunni og samkvæmt töflu 7 reiknast hlutfallið í árslok 2006 vera **53%**. Samkvæmt júní-skýrslunni var sambærilegt hlutfall kringum **5%** fyrir viðskiptabankana í heild að meðtöldum Kviku banka í lok árs 2016. Fyrir einstaka banka var hlutfallið á bilinu **58 – 101%** í árslok 2007 og á bilinu **40 – 88%** í árslok 2006. Hafa þarf í huga að hlutfall eiginfjárgrunns af áhættuvegnum liðum var fremur lágt bæði árin í samanburði við núverandi eiginfjárlutföll banka eða 9,2% í árslok 2007 og 13,4% í árslok 2006 eftir að leiðrétt hefur verið fyrir beinni eiginfjármögnun

bankanna að fjárhæð 230 ma.kr. í árslok 2007 og 115 ma.kr. í árslok 2006. Eiginfjárlutföllin í árslok 2006 voru einungis helmingur og í árslok 2007 þriðjungur af hlutföllunum í árslok 2016 (27,5% fyrir bankana í heild). Í árslok 2017 voru eiginfjárlutföll þriggja stærstu bankanna 25,1%. Ef reiknað væri með eiginfjárgrunni sem samsvaraði 25% af óbreyttum áhættugrunni bæði árin, sem er nær þeim eiginfjárlutföllum sem nú tíðkast, yrðu framangreind eiginfjárkröfuhlutföll vegna fjárfestingarbankastarfsemi talsvert lægri eða **27%** í stað 73% í árslok 2007 og **28%** í stað 53% í árslok 2006. Fyrir einstaka banka væru hlutföllin þannig reiknuð á bilinu **21 – 34%** í stað 58 – 101% í árslok 2007 og á bilinu **22 – 43%** í stað 40 – 88% í árslok 2006.

4. Samandregnar niðurstöður úr köflum 2 og 3

Í eftirfarandi töflu eru dregnar saman meigniniðurstöður kafla 2 og 3 varðandi umfang fjárfestingarbankastarfsemi, annars vegar miðað við árin 2006 og 2007 og hins vegar miðað við árið 2016 samkvæmt júní-skýrslunni svo og miðað við árið 2017 samkvæmt ársreikningum þriggja stærstu bankanna og upplýsingum frá Fjármálaeftirlitinu.

Kafla-númer	Töflu-númer	Heild/einstakir bankar	2006	2007	2016	2017
2.a.	1 og 2	Heild með ríkisskbr.	22%	25%	7,6%	7,6%
2.a.	1 og 2	Einst. bankar með rskbr.	18 – 30%	20 – 32%	4,6 -11,7%	4,4 -9,8%
2.a.	1 og 2	Heild án ríkisskbr.	18%	23%	5,2%	n.a.
2.a.	1 og 2	Einstakir bankar án rskbr.	15 – 25%	19 - 29%	2,7 - 6,9%	n.a.
2.b.	3 og 4	Heild	47%	46%	12%	10%
2.b.	3 og 4	Einstakir bankar	39 – 51%	45 – 48%	10 – 15%	9 – 12%*
3.a.	5	Heild án ríkisskuldabnr.	22%	24%	5%	4%
3.a.		Einstakir bankar án rskbr.	19 – 28%	22 -29%		
3.b.	6 og 7	Heild	53%	73%	5%	6%
3.b.		Einstakir bankar	40 – 88%	58 – 101%		
3.b.		Heild m.v. 25% eiginfjárgrunn **	28%	27%		
3.b.		Einstakir bankar m.v. 25% eiginfjárgrunn **	22 - 43%	21 – 34%		

* Einn bankinn hefur breytt framsetningu á starfsþáttayfirliti í ársreikningi 2017 frá ársreikningi 2016 og er afmörkun á fjárfestingarbankastarfsemi óljós samkvæmt nýju framsetningunni. Í tölunum fyrir árið 2017 er notuð sama hlutdeild fyrir umræddan banka vegna ársins 2017 eins og var á árinu 2016.

** Miðað er við hækkun á eiginfjárgrunni en óbreyttan áhættugrunn.

Yfirlitið hér að ofan gefur til kynna að umfang fjárfestingarbankastarfsemi, mælt samkvæmt flestum mælikvörðum, hafi verið u.þ.b. fjórfalt meira á árunum fyrir fjármálahrúnið en nú (2016). Vakin er athygli á að á árunum fyrir hrún var starfsemi stærstu bankanna, að meðtöldum dótturfélögum, mun umfangsmeiri en nú. Fyrir hrún var talsverður hluti starfseminnar utan Íslands, einkum í löndum í norður Evrópu, en núverandi starfsemi bankanna er nær alfarið bundin við viðskipti hér á landi. Þrátt fyrir þennan mun á starfseminni fyrir og eftir hrún virðist ekki ástæða til að ætla annað en að ofangreindar mælingar á umfangi fjárfestingarbankastarfsemi séu sambærilegar. Eins og fjallað er um í kafla 3.b. kann matið á eiginfjárbindingunni SREP nálginninni sem þar er nefnd að vera vanmetið fyrir árin 2006 og 2007.

5. Tillögur júní 2017-skýrslunnar varðandi hámark á fjárfestingarbankastarfsemi

Í júní-skýrslunni, bls. 62, er varpað fram tillögu að útfærslu á reglu varðandi hámark á umfangi fjárfestingarbankastarfsemi innan sama lögaðilans. Um er að ræða eftirfarandi tvenns konar hlutföll, A) og B), þar sem í báðum tilvikum yrði miðað við 15% hámark:

- A)
$$\frac{\text{Hlutabr. í veltubók} + \text{Hlutabr. í fjárfest. bók} + \text{Skubr. í vb.} + \text{óbein stöðutaka}}{\text{Heildareignir}}$$
- B)
$$\frac{\text{Eiginfjárbinding v/} : \text{Hlutabr. í vb} + \text{Hlutabr. í ffb. bók} + \text{Skuldabr. í vb.} + \text{óbein stöðutaka}}{\text{Eiginfjárgrunnur}}$$

Í júní-skýrslunni eru færð nánari rök fyrir ofangreindri tillögu. Efnisþættirnir sem koma inn í útreikningana á hlutföllum samkvæmt A) og B) eru þeir sömu og fjallað er um í köflum 3.a. og 3.b. hér að ofan, sbr. jafnframt töflur 5 – 7. Í júní-skýrslunni, bls. 62, er nefnt að í Belgíu sé beitt lægra hámarksviðmiði á B) hlutann hér að ofan, þ.e. 10%, en hafa þarf í huga að stærri bankar í Belgíu nota innra mats líkön við útreikning á eiginfjárkröfu sem leiðir til lægri eiginfjárbindingar en samkvæmt staðalaðferðinni sem íslensku bankarnir nota. Reyndar kunna íslensku bankarnir, einn eða fleiri, að fá leyfi í náinni framtíð til að nota innra mats aðferð við útreikninga á eiginfjárbindingu.

Spurning er hvort umrædd 15% mörk séu nægilega takmarkandi fyrir íslensku bankana með hliðsjón af þeim hlutföllum sem gerð er grein fyrir í köflum 3.a. og 3.b., sbr. jafnframt yfirlitið í kafla 4. Í þessu sambandi skiptir máli að eiginfjárkröfur sem gerðar eru til banka hafa meira en tvöfaldast á undanförunum tíu árum í kjölfar margvíslegra breytinga á reglum sem gilda um starfsemi fjármálafyrirtækja. Hinar auknu eiginfjárkröfur fela einar og sér í sér takmarkanir á áhættutöku í starfsemi banka. Hefðu sömu eiginfjárkröfur gilt fyrir bankana á árunum fyrir hrun eru verulegar líkur á að umsvif þeirra og áhættutaka hefði orðið talsvert minni en raunin varð. Með vísan til aukinna eiginfjárfrafna og þeirra útreikninga um umfang fjárfestingarbankastarfsemi sem fram koma í yfirlitinu í kafla 4 virðast þau viðmið sem tillagan í júní-skýrslunni felur í sér vera hæfileg og er þá miðað við að bankar noti staðalaðferð við útreikning á eiginfjárbindingu. Noti banki innra mats líkön við útreikning á eiginfjárbindingu þyrfti B-viðmiðið að vera lægra, t.d. 10%, sbr. umfjöllun hér að ofan.

Tafla 1. Eignir og skuldir viðskiptabanka á gangvirði í árslok 2007, m.kr.

Eignir á gangvirði	Kaupþing	Landsbanki	Glitnir	Samtals
Skuldabréf	367,350	362,617	350,205	1,080,172
Hlutabréf	160,797	64,407	105,581	330,785
Afleiðusamningar	134,856	50,198	107,338	292,392
Áhættuvarnir	182,452	184,900	11,368	378,720
Samtals	845,455	662,122	574,492	2,082,069
Skuldir á gangvirði				
Skuldabréf	111,088	61,231	279,339	451,658
Afleiðsamningar	106,857	69,114	77,497	253,468
Samtals	217,945	130,345	356,836	705,126
Heildareignir	5,245,345	2,973,546	2,904,910	11,123,801
Með ríkisskuldabréfum	20.3%	26.7%	32.1%	25.1%
Án ríkisskuldabréfa	19.2%	22.9%	29.2%	22.8%

Heimild: Ársreikningar 2007, Kaupþing banki, Landsbanki Íslands og Glitnir banki,
og gögn frá Fjármálaeftirlitinu.

Tafla 2. Eignir og skuldir viðskiptabanka á gangvirði í árslok 2006, m.kr.

Eignir á gangvirði	Kaupþing	Landsbanki	Glitnir	Samtals
Skuldabréf	318,264	169,598	256,132	743,994
Hlutabréf	159,020	49,328	108,846	317,194
Afleiðusamningar	65,454	38,358	66,882	170,694
Áhættuvarnir	122,381	116,688	5,721	244,790
Samtals	665,119	373,972	437,581	1,476,672
Skuldir á gangvirði				
Skuldabréf	57,741	0	164,184	221,925
Afleiðsamningar	13,523	27,339	60,721	101,583
Samtals	71,264	27,339	224,905	323,508
Heildareignir	4,011,396	2,125,924	2,222,340	8,359,660
Með ríkisskuldabréfum	18.4%	18.9%	29.8%	21.5%
Án ríkisskuldabréfa	16.8%	15.1%	24.6%	18.4%

Heimild: Ársreikningar 2006, Kaupþing banki, Landsbanki Íslands og Glitnir banki,
og gögn frá Fjármálaeftirlitinu.

Tafla 3. Mat á umfangi miðað við hlutfall tekna vegna fjárfestingarbankastarfsemi, m.kr.

Árið 2007	Eigna- stýring	Fjárfest.- bankasvið	Markaðir	Samtals	Heildar- tekjur	Hlutfall FFBS
Kaupþing banki	15,458	25,635	32,687	73,780	165,818	44.5%
Landsbanki Íslands	9,412	40,337		49,749	109,392	45.5%
Glitnir banki	9,289	11,278	20,061	40,628	85,095	47.7%
Samtals	34,159	77,250	52,748	164,157	360,305	45.6%

Heimild: Ársreikningar 2007, Kaupþing banki, Landsbanki Íslands og Glitnir banki.

Tafla 4. Mat á umfangi miðað við hlutfall tekna vegna fjárfestingarbankastarfsemi, m.kr.

Árið 2006	Eigna- stýring	Fjárfest.- bankasvið	Markaðir	Samtals	Heildar- tekjur	Hlutfall FFBS
Kaupþing banki	13,540	49,256	17,386	80,182	167,216	48.0%
Landsbanki Íslands	6,320	38,110		44,430	87,727	50.6%
Glitnir banki	3,833	8,126	16,604	28,563	72,601	39.3%
Samtals	23,693	95,492	33,990	153,175	327,544	46.8%

Heimild: Ársreikningar 2006, Kaupþing banki, Landsbanki Íslands og Glitnir banki.

Tafla 5. Umfang miðað við beina og óbeina stöðutöku sem hlutfall af heildareignum, m.kr.

3 stærstu viðskiptabankarnir	Árslok 2006	Árslok 2007
Skuldabréf	743,994	1,080,172
Hlutabréf	317,194	330,785
Lán m. veði í hlutabréfum	559,097	737,890
Afleiðusamningar	170,694	292,392
Áhættuvarnir	244,790	378,720
Samtals	2,035,769	2,819,959
Heildareignir	8,359,660	11,123,801
Með ríkisskuldabréfum	24.4%	25.4%
Án ríkisskuldabréfa	21.9%	23.6%

Heimild: Ársreikningar 2006 og 2007, Kaupþing banki, Landsbanki Íslands og Glitnir banki.
og gögn frá Fjármálaeftirlitinu.

Tafla 6. Eiginfjárfrafa vegna fjárfestingarbankastarfsemi

Árslok 2007 í m.kr.

3 stærstu bankar	Stoð 1	Margf.stuðull	
		Stoð 1 + stoð 2	frá stoð 1 til stoð1+2
Stöðuhætta skuldabr.*	22,893	52,653	2.3
Stöðuhætta hlutabréfa *	34,810	181,010	5.2
Stöðuhætta afleiða	10,245	53,275	5.2
Lán með veði í hlutabréfum	59,031	265,640	4.5
Efj.kr. v/ fjárf.bankastarfs.	126,979	552,578	
Eiginfjárgrunnur	752,399	752,399	
Hlutfall af eiginfjárgrunni	16.9%	73.4%	

Heimild: Gögn frá Fjármálaeftirlitinu

* Stöðuhætta skv. stoð 1 er áætluð fyrir einn af þremur bönkunum

Tafla 7. Eiginfjárfrafa vegna fjárfestingarbankastarfsemi

Árslok 2006 í m.kr.

3 stærstu bankar	Stoð 1	Margf.stuðull	
		Stoð 1 + stoð 2	frá stoð 1 til stoð1+2
Stöðuhætta skuldabr. *	22,079	50,782	2.3
Stöðuhætta hlutabréfa *	30,170	156,884	5.2
Stöðuhætta afleiða	3,590	18,667	5.2
Lán með veði í hlutabréfum	44,728	201,275	4.5
Efj.kr. v/ fjárf.bankastarfs.	100,567	427,608	
Eiginfjárgrunnur	807,155	807,155	
Hlutfall af eiginfjárgrunni	12.5%	53.0%	

Heimild: Gögn frá Fjármálaeftirlitinu

* Stöðuhætta skv. stoð 1 er áætluð fyrir einn af þremur bönkunum